

428

82-3

7-48

Plpche

1885

2011

2003

82-3

7-48

uy

ԴԻԿԿԵՆՍ

ԱՐԲԵՑՈՂԻ ՄԱՀԸ

Թարգմանություն

ՅՈՎՀ. ԵՈՒՍՈՒՖԵԱՆ

ԹԻՖԼԻՍ

Տպարան Մ. Ռոտինեանց, Գոլով. Պրոս. սեպհ. տուն,

1885

доз. ценз. 25 го октября 1885 года тифлисъ.

ԱՐԲԵՅՈՂԻ ՄԱՀԸ

Մենք համարձակ կարող ենք ասել, որ մեծամեծ քաղաքների բազմամարդ փողոցներով անցուդարձ անող մարդկանց մէջ հազիւ թէ գտնվի մէկը, որը այդ բազմաթիւ մարդկանցից, որոնք ծանօթ էին իրան «դէմքով» չը մտաբեր էր զգվելի, թշուառ կերպարանքով որ և է մարդու պատկեր, որին նա առաջ ճանաչում էր բոլորովին ուրիշ դրութեան, ուրիշ վիճակի մէջ և տեսել էր, թէ ինչպէս նա հետզհետէ, համարեա աննկատելի կերպով՝ շարունակ դէպի ցած, անկումն էր գլորվում, մինչև որ, վերջապէս, նրա կատարելապէս այլայլուած և արբեցութիւնից թորշմուած դէմքը չը զարթեցներ նրանում կարեկցութեան և զգուանքի զգացմունք իւրաքանչիւր անգամ նրան հանդիպելիս: Ով շատ է շրջել մարդկանց մէջ իւր կոչման և կամ ընտրած պարապմունքի պատճառով, և շարունակ գործ, յարաբերութիւն է ունեցել բազմազան մարդկանց հետ, նա չի դժուարանայ մտաբերել այն ժամանակը, երբ՝ այժմ իրեն մօտով սողացող կեղտոտ, ցնցոտիների մէջ կոլոլուած թշուառականը — քաղցածութեան և վշտի այս մարմնացած պատկերը — եղել է պատուաւոր վաճառական,

գրագիր կամ լաւ պաշտօնի և բաւական միջոցների տէր մի աստիճանաւոր: Եւ կամ մեր ընթերցողներից ամենմէկը միթէ չէ յիշում իրեն առաջուայ ծանօթների շրջանից որ և է թշուառացած, ընկած մարդու, որ այժմ չարչարվում, տանջվում է քարահատակի վրայ քաղցածութեան ճանկերում. մի մարդու, որից ամենքը սառնութեամբ դարձնում են երեսները և որը, Աստուած գիտէ, թէ ինչպէս աշխատում է ազատվել սովամահ լինելուց... Աւաղ, այս օրինակ դէպքերը այնքան շուտ-շուտ են կրկնվում, որ չեն կարող չը պատահել ամենմէկիս դիտողութեանը, և մեծմասամբ այսօրինակ դէպքերի արմատը, պատճառը նոյնն է — արբեցողութիւնը. այս կատաղի մոլութիւնը, այս սարսափելի հրապուրանքը, որը թէ և կամաց կամաց, բայց և այնպէս հաստատ տանում է դէպի թոյնը, որը խլացնում, խեղտում է բոլոր միւս մտքերն ու խորհուրդները մինչև այն աստիճան, որ մոլութեան այս դժբաղտ զոհը, մոռանում և կործանում է կնոջը, զաւակներին, բարեկամներին, պատիւը, բարի անունը և ամբողջ կենսական բաղաւորութիւնը և անդիմադրելի արագութեամբ խայտառակութեան և մահուան զոհ է դառնում:

Այս դժբաղտներից ոմանքը դէպի իրենց խայտառակող այս ախտը հասցնում են ձախորդութիւնը և կարիքը: Նրանց յոյսերի և կենսական հաշիւների ոչնչանալը, սիրելի անձնաւորութեանց մահը, վիշտը, որը կրծում է սիրտը, բայց չէ խորտակում նրան վերջնականապէս, այլ զըկելով հաստատակամութիւնից և թուլացնելով՝ յիմարացնում է նրանց, և այնուհետև նրանք ներկայացնում են խելագարների սարսափելի պատկերը, որոնք կամաց կամաց մեռնում են իրենց սեպ-

հական ձեռքերով: Սակայն նրանց մեծամասնութիւնը գիտակցաբար և աչքերը բաց են գլորվում անդունդը, որտեղից, շատ քիչ բացառութեամբ, ոչ ոք չէ դուրս գալիս, այլ, ընդհակառակը, շարունակ աւելի խորը և աւելի անյոյս ընկղմվում են նրա անյատակ անդունդը:

Այսպիսի մի թշուառ մարդ կանգնած էր իրեն մեռնող կնոջ մահճի մօտ, այն ինչ նրանց երեխաները ծունկ չոքած խմբվել էին շուրջը և հանդարտ հեկեկանքներով ընդհատում էին իրենց անմեղ աղօթքները դէպի Ամենակարողը: Սենեակը շատ աղքատ էր կահաւորած, և բաւական էր մի հայեացք ձգել գունաթափ դէմքի վրայ, որի կենսական օյժերը յայտնի կերպով հանգչում էին, հասկանալու համար, որ վիշտը, կարիքը, տանջող հոգսերը կերել, հալ ու մաշ էին արել նրա սիրտը երկար տարիների ընթացքում: Պառաւը, արտասուքի հեղեղներ թափելով, պահպանում էր ձեռքերով իւր մեռնող աղջկայ գլուխը: Բայց դէպի պառաւը չէին դարձրած տառապնալի գունաթափ դէմքը և ոչ իւր սառը և դողդոջուն մատները նրա ձեռքըն էին սեղմում, — այլ իւր ամուսնուն. նրա վրայ էր յառած նրա մարող հայեացքը և նա էր դողում այս հայեացքի ներքոյ: Նրա հագուստը ցնցոտիներ էին և կեղտոտ, դէմքը վառվում էր, աչքերը արիւնով էին լցուած և ուռած: Նրան մերձ իմահ հիւանդ կնոջ մահճի մօտ կանչեցին մի խայտառակ զինարբեցութիւնից:

Մահճակալի առաջ դրած թղթէ լուսամբովով լապտերը աղօտ լոյս էր տարածում շրջապատող դէմքերի վրայ և սենեակի մնացած մասը թողնում էր թանձր մռայլ ստուերի մէջ: Տան պատերից դուրս տիրում էր գիշերային լուութիւն, իսկ սենեակում մահուան խա-

ղաղութիւն: Բուխարի վերևը կախ էր արած ժամացոյցը, որի Կանգաղ չկնիցն էր միայն, որ ընդհատուած էր խորին լռութիւնը, բայց նա հանդիսաբար հնչում էր բոլոր շրջապատողների ականջներում, որովհետև նրանք լաւ գիտէին, որ դեռ չը լրացած այս տաժանելի ժամը, նա կը զարկէ հոգիների աշխարհը փոխադրվողի վերջին բուռն:

Սարսափելի է, երբ մարդ սպասում է մահուան մօտենալուն, մանաւանդ երբ գիտես, որ բոլոր յոյսերը կորան, առողջանալ անհնարին է, և միւսնոյն ժամանակ նստիր և համբարիր ժամերը, մանաւանդ երկար, խուլ և տխուր գիշերները, և այս նրանք միայն կը հասկանան, որոնք նստել են հիւանդի մահճի մօտ: Արիւնը սառչում է երակներիդ մէջ, երբ ստիպուած ես լսել քո առաջը անդգայ և անօգնական պառկած տառապեալի բերանից նրա սրտի սրբազան գաղտնիքները, այն գաղտնիքները, որ երկար տարիների ընթացքում պահուած էին նրա սրտի ամենածածուկ խորշերում, և մտածել թէ որքան անօգուտ են անցնում ամբողջ կեանքի ընթացքում պահած լռութիւնն ու համբերութիւնը, երբ ջերմն ու բորբոքուած երեւակայութիւնը պատռում են, վերջապէս, նրա դիմակը: Զառանցանքների մէջ մեռնող մարդիկ երբեմն զարմանալի ճառեր են ասում, — նրանք խոստովանում են այնպիսի անսպասելի և սարսափելի սխալներ ու յանցանքներ, որ նրա գլխավերև նստողները լսելով այդ՝ սարսափահար եղած կը փախչէին, որպէս զի իրենց տեսած ու լսածներից խելքները չը կորցնէին... Բայց որքա՛ն այսպիսի թշուառականներ մեռել են մենամեակ՝ խոստովանելով մահուան կռուի ժամանակ այնպիսի գործքեր, որոնց միմիայն անունները լսելով՝ կը

փախչէին ամենաաներկիւղներն անդամ:

Սակայն այսպիսի խոստովանութիւններ չէին լսվում մահճից, որը շրջապատել էին ծուռի չոքած մանուկները: Նրանց խեղտուած լաց ու կոծը և հեկեկանքները միայն խանգարում էին սենեակի տխուր լռութիւնը: Մեռնողի բերանը մնջուել էր, և երբ նրա ձեռքը ընկաւ վերմակի վրայ, և նա իւր հայեացքը երեսաներից դարձրեց ամուսնուն՝ ի դուր աշխատեց խօսել և ընկաւ բարձի վրայ՝ այդ միջոցին այնպիսի խաղաղութիւն և լռութիւն տիրապետեց, կարծես, հիւանդը քնեց: Երեխայքը թափվեցան նրա վրայ և կանչում էին առաջ անունը տալով կամաց, յետոյ բարձր և, վերջապէս, դռն յուսահատութեան գոռուն գոչելով, բայց պատասխան չը կար: Ականջ դրին շնչառութեանը, բայց նա մեռած էր, — սրտին, և սիրտը այլ ևս չէր բաբախում: Այս սիրտը փշրուած էր — և ջրատարը վախճանվեց:

Ամուսինը ընկաւ մահճակալի մօտի աթոռի վրայ և բռնեց ձեռքերով իւր բորբոքուած ճակատը: Նա կարգով նայում էր իւրաքանչիւր երեխայի վրայ, բայց երբ նրա հայեացքը հանդիպեց մանկան արտասուած աչքերին՝ նա ամբողջ մարմնով ցնցվեց այս հայեացքի ներքոյ: Նրան ոչ ոք մի մխիթարական խօսք չասաց, ոչ ոք նրա վրայ մի քաղցր հայեացք չը ձգեց: Ամենքը ահ ու դողով հեռացան նրանից, և երբ, վերջապէս, նա դուրս սեղաւ սենեակից, ոչ ոք չը հետեւեց այրիացածին՝ մխիթարելու նրա դառը վիճակը:

Կար ժամանակ երբ բազմաթիւ բարեկամներ կը շտապէին նրա մօտ մասնակից լինելու նրա ցաւերին և կը յայտնէին նրան իրենց անկեղծ կարեկցութիւնները:

Ի՞նչ եղան այժմ՝ նրանք: Միմեանց ետևից նրանից հեռացան աղգականները, բտրեկամները, մինչև անգամ հասարակ ծանոթները և այլևս նայել անգամ չէին կամենում արբեցողի վրայ: Միմիայն կինը մնաց նրան անփոփոխ անձնատուր և հաւատարիմ թէ լաւ և վատ օրերում, թէ կարիք և հիւանդ ժամանակ, և այս բոլորի փոխարէն նա ի՞նչ հատուցեց նրան:—Այս տկճորը օղետնից տուն սւեցաւ, որ տեսնէ թէ ինչպէս է նա մեռնում:

Նա դուրս պռճաւ տանից և արագ արագ վազում էր փողոցներով: Խճի խայթը, երկիւղը, ամօթը, — այս բոլորը միանգամից, թափվեցան նրա գիտակցութեան մէջ: Կիտով չափ հարբած, շմուած իսկայն տեսած սիրտ ու թոք պատառող տեսարանից, նա նորից վերադարձաւ օղետուն, օրտեղից միքիչ առաջ դուրս էր եկել: Բաժակը բաժակի ետևից դատարկվում էր: Արիւնը եփ էր գալիս նրա երակների մէջ և գլուխը պտոյտ էր գալիս: Մեռաւ... Մենք ամենքս պէտք է մեռնենք, ինչու համար և նա չը պէտք է մեռնի: Կինը նրա համար շատ լաւ էր. կնոջ ազգականները յաճախ ասում էին նրան այդ: Է՛հ, գլուխը իրանց քարը: Միթէ հէնց իրենք չը ձգեցին նրան երեսի վրայ մենմենակ, որ քաշ տայ իւր սև օրը, ինչպէս որ գիտէ: Դէ՛ լաւ, ինչանենք. նա մեռաւ և կարելի է բախտաւոր է: Մի բաժակ էլ, մէկէլ լցրո՛ւ: Ուր-ր՛ա: Գինին մարդուս կեանքը զուարճացնում է, ինչու և գինին չը զուարճանայ կեանքով ...

Իսկ ժամանակը անցնում էր. նրա որդիքը մեծացել էին՝ այլևս երեխաներ չէին: Հայրը մնաց նոյն անուորորդի զինեմով արբեցողը՝ բայց աւելի թշուառ:

գլխաւորապէս ու փչացած: Նրա որդիքը, որոնք թափա-
ռում էին փողոցներում՝ արդէն վաղուց հեռացել էին
նրանից, միմիայն աղջիկն էր մնացել նրա մօտ, որը գի-
շեր ու ցերեկ աշխատում էր և որից հայրը միշտ կա-
րողանում էր աղաչանքով կամ թակելով մի բան
պոկել խմելու համար: Այսպէս նա շարունակում էր
ապրել, ինչպէս առաջ, և այսպիսի կեանքը նրա հա-
մար արդարեւ զուարճալի էր:

Սի անգամ երեկոյեան տասը ժամին, ոչ ուշ, երբ արջիկը վաղուց հիւանդ պառկած էր և, հետևաբար, տրաքվելու համար համարեա թէ ոչինչ չը կար նա տուն էր վերադառնում և ճանապարհին մտածում էր. եթէ որ արջիկը կարող է դեռ փող աշխատել, այն ժամանակ նրան հարկաւոր է դիմել ծխական բժըշկին կամ, վերջապէս, հարցնել զոնէ նրանից, արդեօք արջկայ համար հարկաւոր չէ որ և է բան, որի վրայ նա մինչև այսօր ոչինչ ուշադրութիւն չէ դարձրել: Դեկտեմբերի անձրևային և քամի գիշերներից մէկն էր: Նա մի անցորդից ողորմութիւն խնդրեց մի ոչինչ բան, նրանով հաց գնեց, այն պաածառով միայն, որ իրեն համար շահ էր, որ, որքան հնարաւոր է, պահպանել արջկայ կեանքը. և յամառութեամբ տուն էր շտապում, որքան այդ կարելի էր այն անձրևին և քամուն:

Լօնդօնի ֆլետ-Ստրիտ և Տեմպլ գետի ափերի ա-
րանքում շինուած են բազմաթիւ մռայլ տնակներ
կամ մեծ գաւիթներ. այս գաւիթներից զէպի մէկը
ուղղեց նա իւր քայլերը: Այս տեղի ցեխը և տների
անշուք տեսքը աներևակայելի էին. սրա վերապներից
լսվում էին միմեանց հայհոյների կամ հարբած բնա-
կիչների աղմուկների ձայները:

Քամին կամ տեղական մոլոր գիշեր սիրողներից մէկը հանգցրեց ամբողջ փողոցում գտնուած միակ լապտերը. այնուհետև տեղ-տեղ, լուսամուտների առաջևը միայն լուսաւորվում էր) — այն միջանի բախտաւորների սեփականներում աղօտ լոյսով վառվող մոմերի լոյսով, որոնք կարող էին թոյլ տալ իրենց այդ շռայլութիւնը. քամին սուլում էր կիսաւեր տների մէջ. դռների լուսամուտների փեղկերը ճռնչում էին նիզերի վրայ, ապակիները դողում էին շրջանալներում և, կարծես, ամբողջ թաղը պատրաստ էր կործանվելու:

Նա մթութեան մէջ առաջ էր գնում, երբեմն դիպչելով ջրի խողովակին, և վերջապէս, մօտեցաւ վերջին տանը: Դուռը, կամ աւելի ճիշտ, նրա մնացորդը, բազմաթիւ կենողների յարմարութեան պատճառով կրնկի վրայ բաց էր. նա խարխուլ, ոլորուն սանդուղով բարձրանում էր վերին յարկը:

Նա իւր սենեակի դռներից միջանի քայլ միայն հեռու էր գտնվում վերջապէս, որ յանկարծ դուռը բացվեցաւ և այն տեղից վրդովուած դուրս նայեց աղջիկը խղճուկ, մաշուած երեսով, ձեռքով պահպանելով քամուց հալվող մոմը:

— Այս դու ես, հայրիկ, հարցրեց աղջիկը:

— Եւ ո՞վ պէտք է լինի, կոպտութեամբ խօսքը կտրեց հայրը: — Ի՞նչու համար ես դողում...: Այսօր ես ստիպուած էի շատ քիչ խմել, քանի որ գինին առանց փողի, իսկ փողը առանց բանելու չես ստանայ: Այս մարդը ի՞նչ է շինում քեզ մօտ. այ, դու անզգամ:

— Հայր, ես հիւանդ եմ, սաստիկ հիւանդ եմ, պատասխանեց աղջիկը, արտասովելով:

— Հըմ... մռնչեց հայրը այն մարդու հանգով որը հարկադրուած է ընդունել կատարուած անախորժ եղելութիւնը, որից նա ուրախութեամբ կը դարձնէր երեսը, եթէ կարողանար:

— Դու պէտք է անպատճառ առողջանաս, որովհետև մեզ փող է հարկաւոր: Գնա՛ ծխական բժշկի մօտ, որ նա քեզ մի որ և է դեղ տայ: Դրանք այդ անարգները, դրա համար ուժիկ են ստանում: Եւ ի՞նչ ես դռների մէջ կանգնել... Դէնը կորի, և թող որ անցնեմ:

— Հայր, շինջաց աղջիկը, իւր ետևից դուռը ծածկելով, և նրա առաջը կտրելով, — Վիլհելմը դարձեալ եկաւ:

— Ո՞վ, յետ յետ գնալով, հարցրեց հայրը:

— Ստու... Վիլհելմը, եղբայր Վիլհելմը, բացատրեց աղջիկը:

— Նա ի՞նչ է ուզում, ասաց հայրը, աշխատելով իրան զսպել. փող ու՞տել, խմե՞լ... Եթէ դրա համար է եկել, շատ է սխալվել: Դէս տուր մօմը... Մոմը, քեզ ասում եմ, յիմար... Ես նրան ձեռք չեմ տայ:

Նա աղջկայ ձեռքից մօմը խլեց և մօտ սենեակը:

Կոտորուած աթոռի վրայ, գլուխը ձեռքերին նեւցուկ տուած և աչքերը կրակին յառած՝ նստած էր աղքատիկ հագնուած, մօտ քսան երկու տարեկան մի երիտասարդ: Նա վեր թռաւ տեղից, տեսնելով ներս մտնող հօրը:

— Դուռը, կոխալիր դուռը, Մարիամ, շտապով ասաց երիտասարդը: — Դու ինձ վրայ այնպէս ես նայում, հայր, կարծես թէ առաջին անգամ ես տեսնում: Ասենք թէ, շատ ժամանակ է անցել ինչ որ դու ինձ

արտաքսեցիր տանից) և հեշտութեամբ կարող էիր մոռանալ:

— Բայց այժմ դու ի՞նչ ես ուզում, հարցրեց հայրը, նստելով նրա դիմացը: Դու ի՞նչ ես կորցրել այս տեղ և ի՞նչ ես որոնում:

— Օթեան, պառասխանեց որդին. — ես նեղ տեղեմ և այս էլ բաւական է: Եթէ ինձ բռնեն՝ կը կախեն, այս հաստատ բան է: Եւ ինձ անպատճառ կը բռնեն, եթէ ես այս տեղ չը թաքնվեմ: այս էլ հաստատ է:

— Դրանով դու ուզում ես ասել որ դու գոշութիւն կամ սպանութիւն ե՞ս գործել այդպէս չէ՞ հարցրեց հայրը:

— Հէնց այդպէս, կամ մի՞թէ այդ քեզ զարմացնում է, հայր:

Նա շեշտակի նայում էր հօր երեսին, բայց վերջինս խոյս տվեց այս հայեացքից և նայում էր յատակի վրայ:

— Ո՞րտեղ են եղբայրներդ, հարցրեց նա երկար լռութիւնից յետոյ:

— Այն տեղ, որտեղից նրանք քեզ երբէք չեն անհանգստացնի, պառասխանեց որդին. — Ջոնը գնաց Ամերիկա, իսկ Հարրին վախճանվեց:

— Վախճանվեց, բացականչեց հայրը, ցնցումով որը չը կարողացաւ մինչև անգամ խեղտել իւր մէջ:

— Վախճանվեց, կրկնեց երիտասարդը, և վախճանվեց իմ կռների վրայ, որին ինչպէս մի շան սպանեց անտառապետը: Նա օրօրվեց, ես բռնեցի նրան և արիւնը վազում էր ձեռքերիս վրայով: Արիւնը ջրի պէս բղրում էր նրա կողքից: Եղբայրս ուժաթափեց և իրան շատ վատ էր զգում, բայց և այնպէս նա ծունկ

չոքեց կանաչ խոտի վրայ և աղօթում էր Աստծուն: Եթէ նրա մայրը երկնքումն է, իւր կրտսեր որդու մեղաց թողութեան համար արած աղօթքները լսելի կը լինին: «Ես մօրս սիրելին էի, Վիլլը — ասաց նա, — և ուրախութեամբ յիշում եմ այժմ այն ժամանակը, երբ նա մեռնում էր. ես թէպէտև այն ժամանակը դեռ երեխայ էի, նրա մահճակալի մօտ ծունկ չոքեցի և գոհացայ Արարչից, որ Նա իմ սիրտը լցրել էր դէպի մայրս, այնքան սիրով, որ ես ոչ մի ժամանակ իմ ոչ մի արարմունքով նրան արտասովելու առիթ չեմ տուել... Ախ, Վիլլ, ե՞նչու նրան էր վիճակուած մեռնել, իսկ հօրս կենդանի մնալ:» Այս նրա վերջին խօսքերն էին, հայր, — հասկացիր, ինչպէս ուզում ես: Հարբած ժամանակդ դու զարկեցիր նրա երեսին, որից յետոյ, յիշում ե՞ս, մենք փախանք, և ահա թէ ինչով վերջացաւ այդ:

— Աղջկը դառնաղին ողբում էր, իսկ հայրը ձեռքերով երեսը ծածկած, այս և այն կողմն էր տանվում:

Եթէ ինձ ձերբակալ են, — շարունակեց երիտասարդը, — կախաղանից ինձ փրկութիւն չկայ, որովհետև անտառապետին սպանեցի ես: Այս տեղ նրանք ինձ չեն գտնի, եթէ դու ինձ չը յանձնես, հայր, և այս տեղ, քեզ մօտ կը թաք կենամ ես, մինչև որ ինձ կը յաջողուի բոլորվին փախչել այստեղից:

— Ամբողջ երկու օր երեքն էլ տանը մնացին և չը դուրս եկան սենեակից: Բայց երրորդ երեկոյին աղջկայ դրութիւնը առաջուանից աւելի վատացաւ, և կերակուրի վերջին մնացորդը արդէն վերջացել էր: Այժմ շատ անհրաժեշտ էր, որ նրանցից մէկն ումէկը

դուրս գնար որսի. և որովհետեւ աղջիկը սաստիկ թոյլ էր, այդ պատճառով երեկոյեան պահուն դուրս գնաց հայրը:

— Նա աղջկայ համար միքանի տեսակ դեղ և մի աննշան փող խնդրեց, որով սակայն կարելի էր երկու երեք օր ևս իրենց գոյութիւնը երկարել: Այս բաները վերցրած նա ուղևորվեց դէպի տուն: Նա պէտք է անց կենար գինետան մօտով. մի վայրկեանաչափ նա կանգ առաւ, գինետան մօտով անցաւ, նորէն յետ դարձաւ, կրկին կանգ առաւ և, վերջապէս, ներս մտաւ: Նա չը նկատեց երկու անծանօթ մարդկանց, որոնք մուտքի մօտ կանգնած հետեւում էին այցելուներին: Նրանք հէնց այդ րոպէին կամենում էին դադարեցնել իրենց անօգուտ դիտողութիւնը, երբ նրա կանգ առնելը և յետ դառնալը իւր վրայ դարձրեց նրանց ուշադրութիւնը: Երբ նա մտաւ գինետուն, սրանք հետեւեցին նրան:

— Յուրտ է... Արի միմի գցենք ինձ հետ, բարեկամ, — ասաց նրանցից մէկը և գինու բաժակը մէկնեց նրան:

— Մի բաժակ էլ ինձ հետ, — ասաց միւսը և իսկոյն լցրեց բաժակը, հէնց որ դատարկվել էր:

Թշուառականը մտաբերեց իւր քաղցած որդոցը և այն վտանգը, որի միջ գտանվում էր նրա որդին: Բայց նրանք լինչացու էին արբեցողի համար... Նա խըմում էր և շուտով ուշքը կորցրեց:

Միգապատ, մութ գիշեր է, պարոն Վարդէն, շնչաց նրա ականջին այս անծանօթներից մէկը, երբ նա վերջապէս ուզում էր դուրս գնալ փողի կէսը խմած, որից գուցէ և կախուած էր նրա դատեր կեանքը:

— Հէնց այնպիսի երեկոյ, որ շատ կարևոր է թագնը-

ված մարդկանց համար, պարոն Վարդէն, շնչաց միւսը:

— Ախր դէ! — ասաց նա, որը առաջին անգամ սկսեց խօսել և տարաւ նրան դէպի անկիւնը: Մենք երիտասարդ պատանու ամենայն ինչը դիտեցինք, ուզում էինք նրան ասել, որ այժմ ամենալաւ ժամանակն է և ամեն ինչ պատրաստ, բայց չը կարողացանք նրան դրտնել, որովհետեւ նա ինքը չը կարողացաւ մեզ ասել, թէ որտեղ է մտադիր թաքնվել Լօնդօն հասնելուց յետոյ... Ախր չէ՞ որ նա այստեղ է:

Հայրը ուրացաւ:

— Մի նաւ կայ, որ կէս գիշերին պէտք է դուրս գնայ, երբ ջուրը կը բարձրանայ, — և մենք նրան նաւը կը հասցնենք: Մենք նրա փախուստը սարգեցինք ուրիշ անունով և որ ամենագլխաւորն է՝ նրա համար վաճարեցինք: Նրա բախտիցն է ահա յոր մենք քեզ այստեղ պատահեցանք:

Նրանք ստիպեցին նրան, որ մի բաժակ էլ խմէ՝ դարձեալ մէկը, և հինգ րոպէից յետոյ հայրը, ինքն էլ այդ չեմանալով իւր որդուն մատնեց դահիճների ձեռքը...

Ծանր և տխուր էին անցնում ժամերը եղբօր համար հիւանդ քրոջ հետ, նրանց տխուր ապաստարանում, և անհանգիստ լարուած ուշադրութեամբ ականջ էին դնում նրանք ամեն մի չնչին ձայնին: Վերջապէս սանդուխների վրայ լսվեցան ծանր քայլերի ոտնաձայներ և շուտով դրանից յետոյ ներս գլորվեց հայրը:

Աղջիկը նկատեց, որ նա հարբած էր, և մոմը ձեռքին գնաց հօրը դիմաւորելու, բայց յանկարծ կանգ առաւ, բարձրաձայն ծուաց և վայր ընկաւ յատակի վրայ անզգայ, — նա տեսել էր յատակի վրայ մի ուրիշ մար-

դու ստուգեիր: Երկու անձանքները ներս թափվեցան, և նոյն վայրկենին երիտասարդը արդէն կալանաւորված էր և ձեռքերը շղթայված:

— Ծերունու շնորհիւ ամեն ինչ լաւ և առանց աղմուկի կատարվեց, ասաց խուզարկուներէից մէկը միւսին: — Բտրձրացրու աղջկան, Թավմաս: Վերկաց, վերկաց, աղջիկս, լաց լինելով փորձանքին չես օգնի: Այժմ ամեն բան վերջացաւ և նրան էլ յետ չես դարձնի:

Երիտասարդը մի րոպէ թեքվեց աղջկայ վրայ և յետոյ սպառնալից դէմքով դէպի հայրը դարձաւ, որը պատի տակը գլորվեց և հարբած անմտութեամբ նայում էր շրջապատողներին:

— Ինձ ականջ արա՛, հայր, — ասաց նա այնպիսի ձայնով, որ արեւոյդի դողը բռնեց: — Իմ եղբօր և իմ արիւնը ընկնում է քո շինքը: Ես ոչ մի ժամանակ չը տեսայ քեզանից հայրական հայեացք, չը լսեցի մի քընքոյշ խօսք, դու ամենեւին ինձ վրայ չը հոգացիր, և կենդանի լինիս թէ մեռած՝ ես այդ քեզ երբէք չեմ ների: Մեռիր, երբ և ինչպէս կամենաս, բայց ես կը հետեւեմ քեզ, որպէս քո չար ոգին: Ես խօսում եմ այժմ գերեզմանից և այժմեանից յայտնում եմ քեզ, հայր, որ վաղ թէ ուշ, երբ դու կը կանգնես քո Արարչի առաջ, — քո որդիքը ձեռք ձեռքի տուած՝ նոյնպէս կը կանգնեն նրա գահոյից առաջ և կը խնդրեն նրա ահաւոր դատաստանը քո մասին:

Նա սպառնանքով բարձրացրեց իւր շղթայուած ձեռքերը, մի նախատական հայեացք ձգեց հօր վրայ և դանդաղ քայլերով դուրս գնաց սենեակից: Եւ այնուհետեւ նրան այլ ևս չը տեսան այս աշխարհում ոչ հայրը և ոչ քոյրը:

Երբ ձմեռուայ առաւօտեան աղօտ և միգապատ լոյսը թափանցեց նեղլիկ փողոցը և ներս նայեց աղքատիկ սենեակի կեղտոտուած լուսամուտներից՝ արեւոյդը զարթեց ծանր քնից և իւր չորս կողմը աչք ածեց: Հին դռակը յատակի վրայ ընկած էր առանց ճխլովելու, ամեն ինչ նոյն դրութեան մէջ էր, ինչպէս որ նա թողել էր երեկ, և ոչ մի նշանից չէր երեւում, որ իրանից գատ մի ուրիշը գիշերած լինէր սենեակում: Ծերունին միւս կենողներից և հարեաններից հարցրեց իւր աղջկայ մասին, բայց նրան ոչ ոք չէր տեսել և ոչ էլ մի բան էին լսել նրա մասին: Նա ընկաւ փողոցները և վրդովուած վազում էր, ուշադրութեամբ նայելով փողոցի ամբոխի մէջ գտնուած ամեն մի գունաթափուած և հիւանդոտ դէմքի վրայ, բայց բոլորը ի զուրբ... Զարդված և մենակ, գիշերուադէմ, նա վերադարձաւ իւր սառած բնակարանը:

Նա իւր հարց ու փորձը դարձեալ միքանի օր շարունակեց, բայց իւր աղջկայ հետքը չը դտաւ և ոչ մի կենդանի խօսք նրա մասին իւր ականջը չը հասաւ: Վերջապէս, յուսահատուած, նա թողեց իւր հարց ու փորձը: Նա վաղուց մտածում էր, որ աղջիկը իրան կը թողնէ, կը հեռանայ որ և է կողմի վրայ և իրան համար լռիկ քնից իւր սնունդը կը հայթայթէ: Եւ ահա, արդարեւ, նա ձգեց իրեն մենմենակ քաղցածութիւնից սատկելու: Նա կրճտացրեց ատամները և նզովեց աղջկան:

Թշուառականը դռներում մուրացկանութիւն էր անում, և, հին սովորութեամբ, գինու էր տալիս վերջին կուպէկը, որը յաջողվում էր նրան պոկել այս և այն կարեկից և թեթեւամտ մարդուց: Մի տարին անցաւ նրա գլխով և միայն բանտի տանիքը նրան

րան տուաւ վերջին միքանի ամիսների ընթացքում: Նա քնում էր դռների առջև և աղիւսի պահեստներում, — ամեն տեղի ուր որ մի փոքր պաշտպանութիւն էր գտնուում անձրեւից կամ ձիւնից, — և արբեցող մնաց անօթեան աղքատութեան յետին աստիճանի վրայ, սարսափելի զրկանքների, և ամենախղճալի մարմնական ցաւազարութեանց մէջ: Վերջապէս, մի անտանելի ցուրտ գիշեր, ուժաթափութեամբ մի մեծ տան մուտքի առաջև անզգայ վայր ընկաւ: Վերջին ժամանակները նա բոլորովին հալ ու մաշ եղաւ — մնացին կաշին ու ոսկորները, և ձիւաղի էր նմանում: Թշերը ներս էին ընկել և կապտել աչքերը փոս էին ընկել և հանգել, ոտները դողում էին և սառնամանիքը թափանցում էր նրա մարմնի մէջ, զխից սկսած մինչև մասների ծայրերը:

Եւ ահա՛ վաղուց ի վեր մոռացուած խայտառակութեամբ կործանուած կեանքի տեսարանները պայծառ զոյներով նկարվեցան նրա երեւակայութեան առջև: Նա յիշեց այն ժամանակը, երբ զուարճանում էր ընտանեկան կեանքով, յիշեց սիրելիներին, որոնք այն ժամանակ սփոփում էին իւր օրերը, և նրան թւում էր, իբր թէ իւր որդոց կերպարանքները վեր են կացել գերեզմաններից և կանգնել են իրեն առջև — պարզ ճշգրիտ, ասես թէ կենդանի. նա կարողանում էր նրանց շօշափել, ներկայութիւնը զգալ: Այն հայեացքները, որ վաղուց մոռացվել էին, դարձեալ նրա վրայ էին սևեռած. վաղուց չը լսուած ձայները եկեղեցու զանգակի ձայնի նման հնչում էին նրա ականջներում: Բայց այս մի վայրկեան միայն շարունակվեց: Անձրեւը հեղեղեման թափվում էր նրա վրայ և քաղցածութիւնն ու ցուրտը մաշում էին նրան նոր ոյժերով:

Նա զոռով տեղից բարձրացաւ և դողդոջիւն ոտքերով միքանի քայլ արեց դէպի առաջ: Փողոցը ամայի էր և լուռ, — այն տարածամիտ միքանի անցորդներ շտապում էին արագ քայլերով — և նրա խուպոտ ձայնը անյայտանում էր մրկի մռնչիւնի մէջ: Նրկին ձեռք առաւ նրան արդէն փորձած սարսափելի ցուրտը և արիւնը սառեց երակների մէջ:

Բայց քունը մօտ չէր գալիս նրա անշարժ, մեռած աչքերին: Նա կատարեալ գիտակցութեան մէջ և աչքերը բաց, սկսեց տարօրինակ կերպով զառանցել: Լաւ ծանօթ հարբած քէֆի աղմուկը հնչում էր նրա ականջներում, բաժակը նրա բերանի մօտն էր, զազգահը ծածկուած էր ընտրեալ նախաճաշիկներով — այս ամենը նրա աչքի առաջին էին. նա պարզ ատենում է այդ բոլորը, նրան հարկաւոր է միայն որ ձեռքը մեկնէ և վերցնէ, — և այս ճշգրտաման պատկերների հետ միասին՝ նա միւսնոյն ժամանակ զգում էր, որ մենմենակ է, ամենքից արտաքսուած, ընկած է ամայի փողոցում. նա լսում էր ինչպէս անձրեւի ծանր կաթիլները զարկվում էին քարերին, ինչպէս մահը գողունի ամեն տեղ քայլ առ քայլ հետեւում էր իրեն, և մի աղամորդի չը կայ, որ խնամք տանէր կամ օգնէր իրեն:

Յանկարծ ծերունին վեր թռաւ տեղից սարսափած: Նա լսեց իւր սեպհական ձայնը, որ տարածվում էր գիշերային լուութեան մէջ. նա չէր հասկանում ինչ բան է և որտեղից: Վա՛, հառաչանք... Դարձեալ... Նա գիտակցութիւնը կորցնում էր. անկապ և կցկտուր բառեր էին թափվում նրա բերանից, և նրա ձեռքերը ցնցմամբ զօրանում էին, որ տանջեն և զջլտեն ոսկորներից սեպհա-

կան մարմինը: Թշուառականը քիչ էր մնում որ խելքը կորցնի և օգնութիւն էր գոռում մինչև որ ձայնը կարվեց:

Նա գլուխը բարձրացրեց և նայում էր դէպի երկայն, ամայի փողոցը: Նա յիշեց, որ շատերը այնպէս, ինչպէս որ ինքն է, մերժուածներ, որոնք դատապարտված են գիշեր և ցերեկ թափառելու այս փողոցներում, շատ անգամ խելքները կորցնում էին մենակութիւնից. յիշեց նմանապէս, որ շատ տարիներ առաջ լսել էր, թէ ինչպէս գտել էին անտուն անտեղ մէկ թշուառականի, որը նստած յարդանոցի հեռաւոր անկիւնում՝ սրում էր ժանգոտած դանակը, որը և խրեց նա իւր սիրտը, մահը նախադասելով դռնէ դուռ տաժանելի չարքաշ կեանքից: Ծերունին մի ակնթարթում ընդունեց անդառնալի վճիռը, և նրա ոտքերը նոր ոյժ ստացան. նա արագութեամբ վազեց իւր տեղից և վազում էր առանց շունչ քաշելու, մինչև որ հասաւ գետի ափը:

Անտերլոսեան կամուրջը տանող քարեայ սանդուղներով կամաց կամաց ցած իջաւ և նստեց ջրի ափին, և երբ գիշերապահը անցնում էր՝ նա շնչառութիւնը պահում էր: Աշխատանքի սիրտը երբէք այնպէս անհամբերութեամբ չէր բաբախի իւր կեանքը և ազատութիւնը փրկելու յոյսով, ինչպէս որ բաբախում էր այս թշուառականի սիրտը մահուան առաջ: Նրան չը նշմարեցին, և հէնց որ նրան անհանգստացնող քայլերի ոտնաձայները այլ ևս չէին լսվում հեռուից՝ նա զգուշութեամբ դուրս եկաւ և կանգնեց մնայլ կամարների տակ, որ մի տեսակ ապաստարան էր:

Մտնելով թանցութիւն էր և ջուրը ծփալով թրջում էր նրա ոտքերը: Անձրեւը դադարեց, քամին հանդար-

տվեց, և ամեն ինչ այդ բոպէին խաղաղ էր— այնպէս խաղաղ, որ նա հանդիպակաժ ափի ամենաանշան ձայնն անգամ պարզ որոշում էր: Գետը յամրաշարժ և նիրհած թաւալում էր իւր ալեքները: Օտարոտի, երևակայական պատկերներ էին դուրս գալիս այս ալեքներից և զլխով էին անում նրան. բարկութեամբ փայլատակող աչքերը նրան էին նայում ջրի միջից և կարծես ծածաղում էին նրա անվճռականութեան վրայ, այնինչ քամակի խուլ շշնջիւնը նրան դէպի յառաջ էր գրգռում: Նա միքանի քայլ ետ ետ գնաց, մի փոքրիկ ցայտում գործեց և յուսահատութեամբ ջուրը նետվեց:

Միքանի վայրկեանից յետոյ նա նորից ջրի երեսն եղաւ... Բայց որպիսի փոփոխութիւն կատարվեց այդ կարճ միջոցում նրա ամբողջ մտքերի և զգացմունքների մէջ: Աեա՛նք, կեա՛նք, ինչ տեսակ հանգամանքներումն էլ լինի— աղքատութեան, թշուառութեան, քաղցածութեան մէջ— այդ միւսնոյն է, միայն թէ մահը չը լինի: Նա յամառութեամբ կռվում էր իւր զլխին թափվող ալիքների հետ և մահուան վերջին թելն ընկած՝ կատաղութեամբ գոռում էր: Որդու անէծքը հնչում էր նրա ականջներում: Գետեզը, գետեզը... Օ, թէկուզ մի բուռն հաստատուն հող... Նա քիչ մնաց հասնում էր սանտուղի առաջին աստիճանին: Եթէ մի թզաչափ էլ մօտենար և նա անգատուած կը լինէր. բայց ջրի հոսանքը նրան հեռացրեց, տարաւ կամրջի մնայլ կամարների տակ և նա խորասուզվեց: Նա մի անգամ էլ ջրի երեսը լողաց և նորից սկսեց կատաղի կռիւը կեանքի համար: Եւ մէկ վայրկեան— մի ամենակարճ վայրկեան— պարզ կերպով փայլեցին նրա առաջև գետեզրի շինութիւնները, կամրջի վրայի ճրագները, որի կամարների տա-

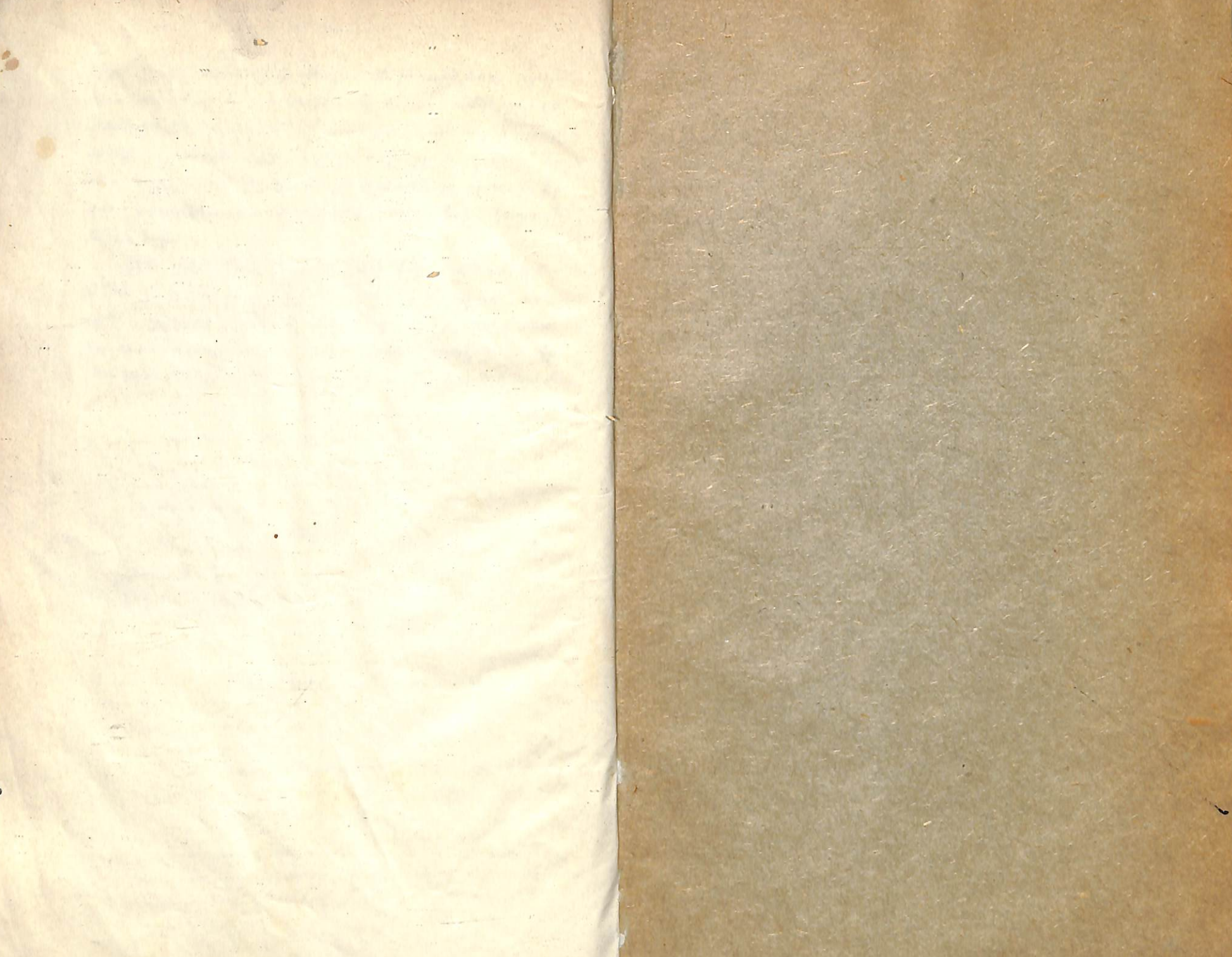
կից դուրս բերեց նրան գետը, մթին ալիքները, պայծառ աստղերը, և արագութեամբ սահող ամպերը... Նա կրկին ընկղմուեց, կրկին ջրի երեսն եղաւ: Պայծառ փայլակը կրակին էր տալիս երկրից դէպի երկինքը և դողում էր նրա աչքերի առաջ, և ջուրը որոտաձայն խշում էր նրա ականջներում, խլացնելով նրան իւր կատաղի մոնչիւնով...

Մի շաբաթից յետոյ միքանի վերստ հեռաւորութեան վրայ ջրի հոսանքը ավել նետեց մի դիակ — ուռած, վրժուած անձ և մի մտադունդ: Ոչ ոք չը ճանաչեց նրան և ոչ ոք չը լաց եղաւ վրան. արբեցողի դիակը գերեզման իջեցրին, որտեղ վաղուց արդէն փաած է այժմ:

վերջ:

728

2013

